

sjoner ikke er gode nok data, at praksis er det samme som utsagn om handling. En tykk empirisk beskrivelse av observert handling kan vel ikke redusere gyldigheten?

Danielsson tilbyr derimot en meget god politisk, historisk og økonomisk kontekst i form av andre kilder. Kapittel 5 er en svært interessant og velskrevet innføring i Kosovos nyere politiske historie. Betydninger av politiske (opportunistiske) relasjoner, smugling og vold, og betydningen av diaspora (og remittances) under og etter krigen som en forutsetning for dagens uformelle system, er meget interessant lesning. Det er sett fra aktørenes blikk, med analytisk distanse (selv om kanskje kildekritikken ikke er like tydelig). Danielsson har også en imponerende oversikt over politiske og økonomiske aktører i området og turnerer disse relasjonene svært godt.

Min kritikk er altså primært faglig posisjonert snarere enn en kritikk av arbeidet i seg selv. Avhandlingen er godt skrevet i et konsistent og presist språk, sjangerrent, med imponerende historisk, sosiologisk og teoretisk innsikt. Dette et utmerket arbeid som også er politisk viktig. Boken anbefales for alle som vil kjenne mer til den uformelle sektoren på Balkan, og til en teoretisk diskusjon av ulike posisjoner for forståelse av den økonomien som ikke går under det moderne markedets formaløkonomiske kriterier. Den er også utmerket for å hjelpe beslutningstagere til ikke å betrakte «uformell økonomi» som aktørers opportunistisme alene, eller som en feil eller noe statisk.

Ulve får og vogtere. Den Kolde Krig i Danmark 1945–1991

Bent Jensen

København: Gyldendal 2014

1512 sider, to bind. ISBN 9788702144116

Anmeldt af **Niels Bo Poulsen** [ph.d., chef for Center for Militærhistorie, Forsvarsakademiet, CFM-01@fak.dk]

Det danske Folketing vedtog i 2005 at bevillige 10 millioner kroner til en undersøgelse af Danmark under den kolde krig. Undersøgelsen skulle supplere den kort forinden af Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) afsluttede undersøgelse, som trods sin grundighed og lødighed også på visse punkter mødte kritik fra både videnskabelig og politisk side. Både før, under og etter DIIS-

undersøgelsen har der blandt danske forskere og i den brede offentlighed således udspillet sig en heftig og hyppigt særdeles ophedet debat om en række aspekter af den kolde krig. Det gælder blandt andet karakteren og omfanget af den sovjetiske trussel mod Danmark, betydningen af den konflikt om Danmarks sikkerhedspolitik, der i 1970'erne og 1980'erne prægede det politiske landskab, og endelig har også grænsen mellem på den ene side legitime og forståelige kontakter med repræsentanter for de socialistiske lande og på den anden side forskellige former for agentvirksomhed været stærkt omdiskuteret. Sidstnævnte kulminerede i en retssag anlagt af journalist Jørgen Dragsdahl mod professor emeritus Bent Jensen og dagbladet Jyllands-Posten for i en artikel i januar 2007 med udgangspunkt i Politiets Efterretningstjenestes (PET) vurderinger at have betegnet Dragsdahl som KGB-agent under den kolde krig. Retssagen fandt sin foreløbige afgørelse, da Østre Landsret i oktober 2013 gav de sagsøgte medhold og dømte Dragsdahl til at betale sagsomkostningerne.

Folketingsbevillingen førte i 2007 til oprettelsen af Center for Koldkrigsforskning. Leder blev Bent Jensen, en af de mest markante kritikere af DIIS' koldkrigsundersøgelse. I sin eksistenstid, 2007–2010, beskæftigede Center for Koldkrigsforskning ud over Bent Jensen fire akademiske medarbejdere. Den her anmeldte bog repræsenterer centerets vigtigste produkt og er i den forstand at regne for dets slutrapport. Ordet rapport er dog ikke helt retvisende, idet *Ulve får og vogtere. Den Kolde Krig i Danmark* er et særdeles digert værk. Omfanget er over 1.500 sider fordelt på to bind, som er rigt og særdeles velvalgt illustrerede. Dertil kommer en hjemmeside for værket (<http://www.gyldendal.dk/bentjensendenkoldekrig>), som indeholder yderligere et antal analyser og eks-kurser, herunder en forsknings- og kildegennemgang.

Ulve får og vogtere. Den Kolde Krig i Danmark er opdelt i 23 kapitler. Først gennemgås Sovjetunionen med særlig vægt på dets militærindustrielle kompleks. Så følger et kapitel om det trusselbillede, relevante danske institutioner og aktører havde af Sovjetunionens kapabiliteter og hensigter. Derpå gennemgås en række danske venstrefløjspartiers syn på Sovjetunionen og »den virkeliggjorte socialisme« samt deres syn på USA, NATO og de liberaldemokratiske samfund. Videre tages fat på en række (mulige) sovjetiske dækorganisationer og påvirkningskanaler. Herunder gennemgås fredsbevægelsen (over to kapitler forskellige steder i bogen), kulturkampen under den kolde krig og marxismens indflydelse i medierne og uddannelsesinstitutionerne. Næst følger

kapitler om Østblokkens spionage i Danmark, danske statsborgeres kontakt til østlige sikkerhedstjenester og disses påvirkningsoperationer. Bind 2 indledes med et kapitel om Danmarks militære forsvar. Dette følges af et kapitel om Sovjetunionens syn på Danmark som militær og sikkerhedspolitisk aktør. Herpå analyseres Danmark og danske politikeres forsøg på at undgå at provokere Sovjetunionen. Efter et kapitel omhandlende den såkaldte femtekolonne i 1952 og planerne om at internere særligt farlige kommunister i tilfælde af krig ses i to kapitler på de danske statslige og private sikkerhedsinstitutioner og antikommunistiske organisationer spændene fra PET og Forsvarets Efterretningstjeneste (FE) til det såkaldte Firmaet. De efterfølgende kapitler ser på synet på Sovjetunionen og USA i »kultureliten« og »folket« og på Socialdemokratiets syn på Sovjetunionen og Danmarks allianceforpligtelser i NATO samt de udenrigspolitiske følger deraf.

Som det fremgår, inddrages ganske mange emner og forhold. I værkets indledning forklarer Bent Jensen selv disponeringen således: »Bind 1 omhandler de trusler og udfordringer, som den danske nation stod over for under Den Kolde Krig – både de ydre og de indre trusler. (...) Bind 2 beskriver og analyserer de mange forskellige foranstaltninger, som det danske demokrati traf for at afværge truslerne og udfordringerne« (bd. 1, s. 40). Det oplyses sammesteds, at der er en vis overlapning mellem kapitlerne, som skyldes, at de enkelte emner belyses fra mange forskellige perspektiver, ligesom en kronologisk tilgang er fravalgt til fordel for en mere emnebaseret.

De enkelte kapitler er – hvilket ikke er unaturligt værkets bredde taget i betragtning – ganske forskellige, når det gælder detailgrad, inddragelsen af primærkilder og nyhedsværdi. Nogle kapitler, såsom kapitlet om Sovjetunionen som militærmagt, bygger i stort omfang på en for de fleste med interesse for emnet velkendt litteratur. Det munder i øvrigt ud i vurderingen, at »Sovjetunionen var motoren i (...) Den Kolde Krig« (bd. 1, s. 88). »Det entydige bevis« for dette synspunkt er ifølge Bent Jensen, at den kolde krig sluttede, da Østblokken og Sovjetunionen brød sammen (bd. 1, s. 88). Selv hvis man – som denne anmelder – ikke er uenig i vurderingen, forekommer dette argument noget søgt, særligt når det ligefrem ophøjes til bevis. Den kolde krig var vel også sluttet, hvis Europa og USA var blevet kommunistisk, uden at det ligefrem havde bevist noget om, at Vestblokken så havde været den hovedansvarlige for den kolde krig.

Mens man ikke finder meget nyt om den kolde krig uden for Danmarks grænser, rummer bogen på en række områder ny forskning om Danmark og den kolde krig. Der er på en række områder tale om decideret pionerforskning, som dels skaber nye synteser over den eksisterende litteratur, dels inddrager en række trykte kilder (samtidige medier og et betydeligt antal erindringer). Der trækkes også på en omfattende fond af utrykte kilder fra en række danske arkiver (eksempelvis DKP, Socialdemokratiet, PET, FE og Udenrigsministeriet), ligesom der blandt andet også inddrages amerikansk, britisk og russisk arkivmateriale. Der gives på dette grundlag en dybtgående redegørelse for fredsaktiviteterne på den danske venstrefløj, og hvordan man fra sovjetisk og østtysk side søgte at styre og influere disse. Også Østblokkens påvirkningsoperationer i øvrigt og den egentlige agent- og spionvirksomhed er fyldigt undersøgt, ligesom kapitlet om Danmarks »ikkeprovokationspolitik« indeholder meget nyt stof. Det samme gælder tilblivelsen af femtekolonnenloven. Også Færøernes indplacering i Dansk sikkerhedspolitik og den kolde krig vies mere opmærksomhed end i den eksisterende forskning.

På de nævnte og en række andre områder vil bogen fremover stå centralt for forskningen, men den ender dog næppe som et nyt standardværk i sin helhed. Dertil er bogen i for høj grad præget af en polemisk tone og en stedvis noget ensidig vinkling af stoffet. Bogen er funderet på flere delvis uudsagte præmisser, som kunne fortjene nærmere diskussion. Dels spores en tilbøjelighed til, at enhver form for samfundskritik på marxistisk grundlag gøres illegitim og ses som havende den funktion, at den svækkede NATO og styrkede Østblokken. Man savner meget en diskussion af, om tidens store stridsspørgsmål kan udsættes for en sådan reduktionisme. Baserede de divergerende synspunkter mellem forskellige socialistiske retninger og strømninger og deres borgerlige modparter sig ikke også på reelle indenrigspolitiske og sociale konflikter? Kan venstrefløjens stillingtagen til eksempelvis ligestillings-, miljø- eller fattigdomsspørgsmål reduceres til alene at have bidraget til at svække NATO-landene og styrke Warszawapagten, som det sker i konklusionen (bd. 2, s. 572)? Der ses også en modstilling mellem på den ene side dele af embedsværket, akademiske og venstreorienterede kredse og på den anden side den brede befolkning, hvis sunde antikommunisme flere steder fremhæves (bd. 2, s. 363 f.; s. 600 f.).

En grundlæggende påstand i bogen er, at Danmark var et usolidarisk, delvis upålideligt og særdeles kræmmeragtigt medlem af

NATO. Der gives en række gode eksempler på dette, såsom det lave danske forsvarsbudget og den danske uvillighed til at stoppe lukrativ eksport af vigtig teknologi til Sovjetunionen. Der redegøres også for Justitsministeriets »hensynsfulde« adfærd i en række sager vedrørende danske agenter, hvilket havde sin parallel i en lige så stor ulyst i det danske udenrigsministerium til at udvise sovjetiske spioner. At Danmark skulle have haft en markant ikke-anerkendelsespolitik over for de baltiske stater, gennemhulles også, ligesom en række tiltag fra officiel dansk side til at stryge Sovjetunionen med hårene for eksempel gennem kransenedlæggelse ved Lenin-mausoleet under officielle besøg i Sovjetunionen beskrives. Det diskuteres imidlertid ikke, hvilke moderende konsekvenser det kunne have på Danmarks adfærd i de nævnte eksempler, at Danmark (ud over Norge) var den eneste småstat med grænse til Warszawapagten. De nævnte tiltag fremstår derfor som entydige danske knæfald for Sovjetunionen frem for som af omstændighederne dikterede handlinger med henblik på at holde konfliktniveauet nede.

Skønt der er få regelrette gentagelser, kunne bogen have haft glæde af en strammere redaktion. Det forekommer eksempelvis unødigt som afslutning på et afsnit om styrkeforholdet mellem øst og vest at møde en ekskurs vedrørende DIIS' vurdering af, hvorvidt Sovjetunionen var tæt på at intervenere i Polen i 1980 (bd. 1, s. 52). Sprogligt er bogen velskrevet, og der er et absolut minimum af fejl. At der forekommer enkelte, er helt forståeligt i et så omfattende værk.

I betragtning af bogens ambition kunne man have ønsket sig, at den forsknings- og kildegennemgang, som findes på den til bogen knyttede hjemmeside, havde været optrykt. Fraværet af denne gør, at man flere steder i fodnoterne savner henvisning til den grundlæggende litteratur på området. Et oplagt eksempel finder man i gennemgangen af Sovjetunionens militærindustrielle kompleks. Her hedder det, at »den militær-industrielle sektor (...) imidlertid [er] blevet negligeret i vestlige beskrivelser af det sovjetiske økonomiske system« (bd. 1, s. 49). Her havde det været klædeligt med en henvisning til den forskning, som trods alt findes om emnet, herunder Lennart Samuelssons *Röd koloss på laryvfötter. Rysslands ekonomi i skuggan av 1900-talskrigen* (SNS Forlag, 1999) og David R. Stones *Hammer and Rifle. The Militarization of the Soviet Union, 1926–1933* (University Press of Kansas, 2000). Stedvis savner man også henvisninger til central påstande. Det gælder for eksempel et udsagn om, at chefen for den danske for-

svarsstab, general E.H. Wolff, senere blev forbigået som dansk forsvarschef grundet sin offentlige kritik af politikernes besparelser på forsvaret i 1971 (bd. 2, s. 30).

Disse forbehold til trods er *Ulve får og vogtere. Den Kolde Krig i Danmark* et værk, som viser nytten af, at flere forskerteams kaster sig over samme emne. Der er både i skrivestil, passion og tilgang til emnet en betydelig afstand til eksempelvis DIIS' koldkrigsrapport. Den her anmeldte bog repræsenterer med sit stærke fokus på effekten af sovjetiske påvirkningsoperationer i Danmark og de kanaler og personer, gennem hvilke de prosovjetiske synspunkter flød, et værdifuldt supplement til og delvis en udfordring af de tidligere udkomne værker om Danmark og den kolde krig.